

УДК 821.111(73)-32.09«19»:[81'23:179.8]

Мікула О. І.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ ГНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ)

Стаття присвячена методам аналізу й опису емотивності. Розглядаються емоція гніву та її актуалізація в англійській мові. Визначається поняття концепту. Запропоновано спробу класифікації концепту ГНІВ.

Ключові слова: гнів, емоція, концепт, емотивність, концептосфера.

Мікула О. І. Репрезентация эмотивного концепта ГНЕВ (на материале англоязычной малой прозы). – Статья.

Статья посвящена методам анализа и описания эмотивности. Рассматриваются эмоция гнева и ее актуализация в английском языке. Определяется понятие концепта. Предложено попытку классификации концепта ГНЕВ.

Ключевые слова: гнев, эмоция, концепт, эмотивность, концептосфера.

Mikula O. I. Representation of the emotive concept ANGER (based on English short stories). – Article.

The article deals with the methods of analysis and description of emotiveness. The emotion of anger and its implementation in the English language is analyzed. The notion of concept is defined. An attempt to classify the concept of ANGER is made.

Key words: anger, emotion, concept, emotiveness, conceptual sphere.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки важливим є вивчення ролі мови в побудові емотивної картини світу. Емотивність формується мовними засобами всіх рівнів, у яких відображені емоції. Природу емотивності можна зрозуміти й пояснити тільки виходячи із самої людини та її світу, оскільки людина невід’ємна від емоцій, які виявляються в її мовленні, міміці й голосі.

Метою статті є дослідження актуалізації концепту ГНІВ. Відповідно до мети, необхідно розв’язати такі завдання: визначити поняття концепту; виявити корпус мовних одиниць, які реалізують у своїх семантичних структурах значення гніву. Об’єктом дослідження є концепт ГНІВ, предметом – мовні засоби об’єктивації концепту ГНІВ.

Матеріалом дослідження слугували твори малої прози ХХ століття: “Flight” John Steinbeck, “Winter dreams” F. Scott Fitzgerald, “The greatest man in the world” James Thurber, “The Ransom of Red Chief” O. Henry, “Holiday” Katherine Anne Porter, “The Egg” Sherwood Anderson.

Актуальність дослідження зумовлена зв’язком із когнітивною лінгвістикою. Взаємозв’язок культури, емоційної концептосфери й мови виявляється в базових поняттях лінгвокультурології. Лінгвопсихологічна та лінгвістична інтерпретація емоцій, представлених у мові, дає змогу розглядати їх як репрезентацію особливих знань концептуальної свідомості.

Емоції є базовою складовою частиною емоційної сфери людини. Учені нерідко використовують поняття фундаментальних (базових, первинних) емоцій. Так, американський психолог К. Ізард, який створив теорію базових емоцій, у спектр базових емоцій включає десять таких: інтерес-хвилювання, радість, здивування, горе-страждання, гнів, відроза, презирство, страх, сором і провина [5, с. 83–88]. У класифікації

К. Ізарда переважають негативні емоції, однак, на думку В.І. Жельвіса, це закономірно: дослідник стверджує, що роль позитивних і негативних емоцій у житті індивіда неоднакова, вказує на пріоритет негативних емоцій і, природно, засобів їх вираження [3, с. 9–10]. К. Ізард дотримується думки, що емоційне переживання – це, по суті, стан/почуття, викликане певною причиною, а також прагнення до певної дії, що дає нам змогу концептуалізувати процеси оцінювання як незалежне позначення емоцій, а інші когнітивні процеси – як їх наслідки.

Одним із продовжувачів теорії базових емоцій є Роберт Плутчик. Учений виокремлює вісім основних прототипів емоційної поведінки та вісім первинних емоцій, що їм відповідають: інкорпорація, відторгнення, руйнування, захист, репродуктивна поведінка, депривація, орієнтування, дослідження. Поведінковим полярним парам відповідають пари базових емоцій: руйнування (гнів) – захист (страх); інкорпорація (прийняття, схвалення) – відторгнення (відроза); репродуктивна поведінка (радість) – депривація (горе, зневіра); дослідження (передбачення) – орієнтування (подив). Теорію диференціальних емоцій К. Ізарда й теорію Р. Плутчика зараховую до теорій базових емоцій [7, с. 49–50].

На думку В.І. Шаховського, мислення та мова взаємопов’язані, тому істинність людського мислення виявляється в мовленнєвих вчинках, включно із емоційними. Оскільки заперечувати емоційність у мовленні (навіть у внутрішньому) безглуздо, то, виходячи з тезису про взаємопов’язаність мови та мислення, логічно і природно визнати існування й емоційно забарвленого мислення [11, с. 45–46].

О.Ю. Мягкова пропонує застосувати психолінгвістичний підхід до аналізу емоційності слова та називає основні проблемні питання, які необхідно взяти до уваги під час спроби дати більш

чи менш чітку дефініцію емоцій: основами емоцій є мотиви й пізнавальні процеси; емоції пов'язані з обробкою інформації; одні емоції можна визначити точніше, ніж інші [8]. У свою чергу, Д.А. Романов говорить про те, що вивчення назв емоцій психолінгвістичними методами закономірно здійснюється у два етапи: визначення відношення між назвами емоцій різних модальностей (класифікація слів-назв фундаментальних емоцій) і визначення відношення між назвами емоцій однієї модальності (група слів-синонімів до назв фундаментальних емоцій) [9, с. 98–99].

Оскільки ми розглядаємо ГНІВ як емоційний концепт, було б доцільно зробити короткий огляд поняття емоційних концептів, показати їх взаємозв'язок із культурою та мовою.

Емоційні концепти мають особливу цінність для створення емоційної картини світу, яка змальовується за допомогою концепту як «згустку культури в свідомості людини» (Ю.С. Стернін).

Мова відображає певний спосіб сприйняття й організації, тобто «концептуалізації», світу. Значення, які виражаються в мові, становлять єдину систему поглядів, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови. Так, концепти, які формують емоційну концептосферу, – це ті чи інші уявлення людини про емоційні переживання, які виникають у її свідомості [2].

Емоційному концепту притаманні емотивні характеристики. У його основі лежить оцінка як онтологічна властивість людини, яка не може у своїй пізнавальній діяльності не оцінити оточуючу її дійсність. А. Вежбицька вважає, що концептуалізація емоцій – це система неусвідомлених протиставлень неймовірної чуттєвості, тонкощів і точності [12]. Отже, концептосфера – царина мисленевих образів універсального предметного коду, які становлять структуроване знання людей, їхню інформаційну базу, а семантичний простір мови – частина концептосфери, яка вербалізується в системі мовних знаків і утворюється значеннями мовних одиниць.

Тексти малої прози як реалізація емотивної картини світу слугують джерелом, що дає можливість розглянути вербальну та невербальну поведінку, в рамках якої відображається менталітет лінгвокультурної спільноти.

Емотивно-оцінний фрагмент художнього тексту є унікальним мовним матеріалом, у якому втілюються когнітивні, прагматичні та психолінгвістичні особливості моделювання емоції ГНІВ.

Проаналізувавши специфіку відображення маркерів концепту ГНІВ у малій прозі на основі методу суцільної вибірки, ми виділили шість способів актуалізації концепту ГНІВ, які мають широку палітру інтенсивності та імплікацій. Ці групи є семантично різними:

Гнів-фрустрація

“All day you do foolish things with the knife, like a toy-baby”, she stormed. “Get up on thy huge feet that eat up shoes. Get up!” She took him by one loose shoulder and hoisted at him. Pepe grinned sheepishly and came half-heartedly to his feet. “Look!” Mama cried. “Big lazy, you must ride to Monterey. The medicine bottle is empty. There is no salt. Go thou now, Peanut! Catch the horse” [13, с. 247].

Відзначимо, що в основі будь-якого акту комунікації лежать мотив (як спонукальна причина) і мета (прагнення до досягнення результату повідомлення), які визначають намір мовця (інтенцію). Як зауважила І.А. Зимняя, «мовна діяльність є нічим іншим як вираженням комунікативного наміру, який поряд із предметним змістом обов'язково наявний у спілкуванні» [4, с. 68–70].

Мати хлопця роздратована його бездіяльністю: *“All day you do foolish things...”*, це підсилює лексема *stormed*. Гнів може бути переданий шляхом наказового способу та вигуків, які використовуються для широкого кола мовних актів: наказ *“Get up!”*, *Catch the horse*, команда *“Look!”*. Імператив підсилює спонукування й уносить у висловлювання відтінок заклик, переконання й навіть погрози.

“Well?” The caddy-master turned to Dexter. “Why are you standing there like a dummy for? Go and pick up the young lady’s clubs.”

“I don’t think I’ll go out today,” said Dexter.

“You don’t...”

“I think I’ll quit” [14, с. 190].

Репліка *“Go and pick up”* спонукає хлопця виконати дію, але тією чи іншою мірою зачіпаються його інтереси та почуття. Коли герой відмовляється працювати *“I don’t think I’ll go out today,”* гнів роботодавця виражається еліптичною структурою, призиваючи його: *“You don’t...”*. Часто в пориві гніву людина приймає раптові рішення, розгніваний хлопець відповідає: *“I think I’ll quit”*.

Отже, фрустрація як критична ситуація іноді сприяє агресії. Існує думка, що фрустрація викликає агресію передусім у людей, які реагують на фрустрацію чи інші стимули агресивною поведінкою [1]. Згідно з К.Е. Ізардом [5], установлено, що в ситуації фрустрації одночасно з емоцією гніву часто активуються такі емоції, як огида і презирство.

Гнів-лайка

Вербальна агресія є одним із виявів конфліктної комунікації. Лайка – це грубі, часто образливі слова, спрямовані на те, щоб виразити незадоволення мовця. О.В. Фадеева, вивчаючи конфліктний дискурс, визначає мовленнєву агресію як ворожу мовленнєву поведінку, зумовлену емоціями гніву, направлену на заподіяння шкоди адресату [10, с. 15].

Розглянемо такі приклади:

His mother, a sullen short order cook in a shack restaurant on the edge of a tourists' camping ground near Westfield, met all inquiries as to her son with an angry, "Ah, the hell with him; I hope he drowns" [15, с. 227].

Вербальна агресія героїні, що має адресатну спрямованість і негативний вплив, підтверджується в такій репліці: *"Ah, the hell with him; I hope he drowns"*.

"You damn little mean old thing!" cried Miss Jones wildly [14, с. 189].

"Ha! cursed paleface, do you dare to enter the camp of Red Chief, the terror of the plains?" [16, с. 167].

"Big lazy, you must catch the horse and put on him thy father's saddle. You must ride to Monterey. The medicine bottle is empty. There is no salt. Go thou now, Peanut! Catch the horse" [13, с. 247].

Експлікація емоцій здійснюється завдяки емотивам, у яких емотивний компонент супроводжує логіко-предметне значення. Конотативи виражають емоції та, на відміну від опису й номінації, належать до категорії емотивності. Звертання виражені такими конотативами: *"You damn little mean old thing!"*, *"Big lazy"*, *"Peanut!"*, є негативно-оцінними і стилістично зниженими.

Завдяки емоційній лексиці ці уривки досить експресивні, їх сила впливу на реципієнта велика. Лексика з переважаючою емотивною функцією свідчить про кваліфікаційно-оцінний складник, змістовим центром якого є семантичне вираження емоцій: вигуки, прокльони, лайливі слова.

Гнів-погроза

"I'll fix you!" says the kid to Bill. "No man ever yet struck the Red Chief but what he got paid for it. You better beware!" [16, с. 168].

У цьому мовному матеріалі яскраво зображується мовленнєвий жанр погрози. Взаємини між адресантом і адресатом спрямовані на обіцянку заподіяти яке-небудь лихо, залякати. Оклична інтонація висловлень *"I'll fix you!"*, *"You'd better beware!"* виражає гнів-погрозу.

Гнів-кінесика

Під терміном «кінесика» розуміємо зовнішній вияв невербальної комунікації, що виконує експресивно-регулятивну функцію в спілкуванні (погляд, міміка, жести, пози) [6, с. 47].

She had treated him with interest, with encouragement, with malice, with indifference, with contempt. She had inflicted on him the innumerable little slights and indignities possible in such a case – as if in revenge for having ever cared for him at all. She had beckoned him and yawned at him and beckoned him again and he had responded often with bitterness and narrowed eyes [14, с. 198].

Mama's eyes were fierce. "Pepe goes on a journey..." [13, с. 251].

His eyes glared with sudden fierceness above his square speckled grey and yellow that sprouted directly out from the high cheekbones [17, с. 281].

Емоція гніву у вищенаведених прикладах описується за допомогою одиниць, що зображують мімічні зміни персонажів, які перебувають у стані гніву. Як свідчить мовний матеріал, вираз очей слугує виявом зневаги, є домінуючим в експлікації переживання емоції гніву. Лексику, яка описує зовнішній вияв емоції гніву, можна розглядати як асоціативно-емотивну, оскільки вона не виражає емоцію гніву, а викликає асоціації, пов'язані із цією емоцією.

Лексичний опис емоційних кінем є одним із найчастотніших варіантів репрезентації емоцій, який зустрічається в художній літературі. Зокрема, кінеми очей є досить інформативним і якнайповніше передають емоції людини.

Гнів-реакція

"You hit me in the stomach!" declared Mr. Hedrick wildly.

"Did I?" The girl approached the group of men. "I'm sorry. I yelled 'Fore!'" [14, с. 191].

Відчувши фізичний біль, герой розлютився та вигукнув: *"You hit me in the stomach!"*, його гнівлива реакція демонструється в коментарі автора такою емотивною реплікою: *declared Mr. Hedrick wildly*. Хоча лексема *"wildly"* використана в коментарі, вона описує ту манеру, з якою виголошена репліка *"You hit me in the stomach!"*, щоб читач зміг уявити героя, який бурхливо та гнівно реагує на завданий йому біль.

Гнів-фонація

"Late one night I was awakened by a roar of anger coming from father's throat" [18, с. 180].

Автори малої прози використовують голос як інструмент комунікації для відображення емоційного переживання гніву. Фонацема *roar* демонструє різке підвищення гучності голосу героя.

Отже, значну частину в спілкуванні людей становлять вербальні та невербальні компоненти. Емоційний стан гніву може репрезентуватися в малій прозі різними засобами – як прямою номінацією, так і безпосереднім вираженням гніву, словесним описом стану, особливостями мовлення, голосу, погляду, а також за допомогою вигуків, які у своїй семантичній структурі містять емотивний компонент. У результаті аналізу вираження емоції гніву виділено шість груп: гнів-фрустрація, гнів-лайка, гнів-погроза, гнів-реакція, гнів-кінесика, гнів-фонація. Оскільки емоція гніву несе велике інформаційне навантаження, вивчення засобів її вираження в мовленні й комунікативній поведінці становить великий інтерес для подальшого дослідження.

Література

1. Бэрн Р. Агрессия / Р. Бэрн, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
2. Вепрева И.Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И.Т. Вепрева. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 384 с.
3. Жельвис В.И. Эмотивный аспект речи. Психолого-лингвистическая интерпретация речевого воздействия : [учебное пособие] / В.И. Жельвис. – Ярославль : ЯГПИ им. К.Д. Ушинского, 1990. – 81 с.
4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
5. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 427 с.
6. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування : [навчальний посібник] / Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка. – Х. : НФаУ, 2011. – 132 с.
7. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : [навчальний посібник] / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
8. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолінгвістического исследования / Е.Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 108 с.
9. Романов Д.А. Психолінгвістическое обоснование эмоциональной идентификации / Д.А. Романов // Вопросы языкознания. – 2005. – № 1. – С. 98–107.
10. Фадеева Е.В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.В. Фадеева ; Киевский национальный лингвистический университет. – К., 2000. – 194 с.
11. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
12. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words / A. Wierzbicka. – New York : Oxford University Press, 1997. – 328 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Steinbeck J. The American short story / J. Steinbeck. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
14. Fitzgerald F. Scott. The American short story / F. Scott Fitzgerald. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
15. Thurber J. The American short story / J. Thurber Steinbeck. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
16. Henry O. The American short story / O. Henry. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
17. Porter A.K. The American short story / A.K. Porter. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
18. Sherwood A. The American short story / A. Sherwood. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.